

בס"ד, כסלו תשפ"א

היחס אל השקר

א. ספר בראשית פרק כט

(טז) וילָבֶן שְׁתֵּי בָנוֹת שֵׁם הַגְּדֹלָה לָאָה וְשֵׁם הַקְּטָנָה רָחֵל: (יז) וַעֲיָנִי לָאָה רַכּוֹת וְרָחֵל הָיְתָה יָפֶת תֹּאֵר וַיִּפְתּוּ מִרְאָה (יח) וַיֵּאָהֱבָה יַעֲקֹב אֶת רָחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבְדָּךָ שִׁבְעַ שָׁנִים בְּרָחֵל בְּתֻדָּה הַקְּטָנָה: (יט) וַיֹּאמֶר לָבֶן טוֹב תַּתִּי אֶתָּה לְךָ מִתְּתִי אֶתָּה לְאִישׁ אַחֵר שָׁבָה עִמָּדִי: (כ) וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרָחֵל שִׁבְעַ שָׁנִים וַיְהִיּוּ בְּעֵינָיו כְּיָמִים אַחָדִים בְּאַהֲבָתוֹ אֶתָּה: (כא) וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל לָבֶן הֲבֵה אֶת אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמִי וְאַבּוֹאָהָ אֵלַיָּה: (כב) וַיֹּאסֹף לָבֶן אֶת כָּל אֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה: (כג) וַיְהִי בַּעֲרֹב וַיִּקַּח אֶת לָאָה בִּתּוֹ וַיָּבֵא אֶתָּה אֵלָיו וַיָּבֵא אֵלַיָּה: (כד) וַיִּתֵּן לָבֶן לָהּ אֶת זֶלְפָּה שִׁפְחָתוֹ לְלָאָה בִּתּוֹ שִׁפְחָה: (כה) וַיְהִי בִּבְקָר וַהֲנִה הוּא לָאָה וַיֹּאמֶר אֶל לָבֶן מָה זֹאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְּרָחֵל עַבְדָּתִי עִמָּךְ וְלָמָּה רַמִּיתָנִי:

ב. ספר בראשית פרק כז

(לה) וַיֹּאמֶר בָּא אַחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בְּרִכְתְּךָ:

ג. תנחומא (בובר) פרשת ויצא סימן יא.

כל הלילה היתה עושה עצמה כרחל, כיון שעמד בבקר והנה היא לאה, אמר לה בת הרמאי למה רמית אותי, אמרה לו ואתה למה רמית אביך, כשאמר לך האתה זה בני עשו, ואמרת לו אנכי עשו בכורך, ואתה אומר למה רימיתני, ואביך לא אמר בא אחיך במרמה!!

ד. בעל הטורים על בראשית פרק כז פסוק לה

(לה) במרמה - ב' במסורת. בא אחיך במרמה. ויענו בני יעקב וגוי' במרמה (להלן לד, יג). מדה כנגד מדה בשביל שהוא בא לאביו במרמה נטלו בניו במרמה.

ה. ספר בראשית פרק לד

(יג) וַיַּעֲנֵנוּ בְנֵי יַעֲקֹב אֶת שְׁכָם וְאֶת חָמוֹר אֲבִיו בְּמִרְמָה וַיַּדְּבִירוּ אֲשֶׁר טָמְא אֶת דִּינָה אֶחָתָם:

ו. עיונים לספר בראשית, עמ' 186.

מקורות חיי יעקב ומאשר אונה לו, נלמד כי כל ימיו היו בצער וביסורים. מבית אביו הוצרך לברוח, עשרים שנה ישב בבית קרוב רחוק. הוא שניצל עיוורון אביו אשר לא הכירו, לו אמרו בניו 'הכר נא הכתנת בנך היא', והם מנצלים את אי ידיעתו. האין זה עונש מידה כנגד מידה?

ז. רש"י על בראשית פרק כז פסוק יט

אנכי עשו בכורך - אנכי המביא לך ועשו הוא בכורך.

ח. רש"י על בראשית פרק כז פסוק כד

ויאמר אני - לא אמר אני עשו אלא אני.

ט. רש"י על בראשית פרק כז פסוק לה

במרמה - בחכמה.

י. רש"י על בראשית פרק לב פסוק כט

לא יעקב - לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמיה, כי אם בשררה וגלוי פנים.

יא. אבן עזרא על בראשית פרק כז פסוק יט

ויש אומרים חלילה לכזב הנביא, רק הוא כן :

אנכי - מי שאנכי ועשו בכורך. ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי, ונשא קול במלת עשו בכורך. **ואלה דברי רוח.**

יב. מדרש רבה בראשית פרשה ע פסקה יט

וכל ההוא ליליא, הוה צווח לה : רחל, והיא עניא ליה. בצפרא, 'והנה היא לאה'. אמר לה : מה רמייתא בת רמאה, לאו בליליא הוה קרינא רחל, ואת ענית לי, אמרה ליה : אית ספר דלית ליה תלמידים?! לא כך היה צווח לך אבוך עשו, ואת עני ליה.

יג. יפה תואר, בראשית רבה, כ"ג, עמ' תי"ב

אין זה דרך קנטוריא, אלא כי היכי דאת שקרת כדי לקיים מצוות אמך ולהקריב אליך השלמות, דמותר לשנות מפני השלום, גם אני למדתי ממך לעשות כן, לקיים מצוות אבי ולהקריב השלמות לי להיבנות ממך.

יד. מגילה יג ע"ב, בבא בתרא קכג ע"א

אמר לה : מינסבת לי? אמרה ליה : אין, מיהו אבא רמאה הוא ולא יכלת ליה. אמר לה : מאי רמאותיה? אמרה ליה : אית לי אחתא דקשישא מינאי, ולא מנסבא לי מקמה. אמר לה : אחיו אני ברמאות. ומי שרי להו לצדיקי לסגויי ברמאותא? אין, (שמואל ב' כ"ב) "עם נבר תתבר ועם עקש תתפל.

טו. אבן עזרא על בראשית פרק כז פסוק יט

כי הנביאים יתחלקו לב' חלקים : החלק הראשון - שליח במצות, והחלק השני - נביאי העתיד, ואם יצטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן, לא יזיק.

טז. חזקוני על בראשית פרק כז פסוק יט

(יט) 'אנכי עשו בכרך' - יש מפרשים שלפי צורך שעה אפשר לשנות הדבור, כגון אברהם אמרי לי אחי הוא.

יז. אור החיים על בראשית פרק כז פסוק ח

שמע בקולי - פירוש הגם שיש בדברים אלו כגניבת הדעת, עם כל זה יש לך לשמוע בקולי, פירוש מלבד חיוב מצות כיבוד אב ואם שהיא מצות עשה, גם היא נביאה, וכתוב בדברי נביא אמת (דברים יח טו) 'אליו תשמעון', לזה אמרה 'שמע בקולי', וכבר כתבנו (לעיל טז ה ו) שיצטדק נביא באומרו לעבור על מצוה ממצות התורה לפי שעה :

יח. רמתיים צופים בתנא דבי אליהו רבה, דף צז, אות סח.

ויעקב איש תם יושב אוהלים. פעם אחת בא לפני הרבי ר' בונם זכותו יגן עלינו זצ"ל, אחד מהחסידים, אברך רך בשנים. והבין הרבי זכותו יגן עלינו, שהוא וותרן מאוד על ממונו, עד שנותן מלבושיו לעניים. ואמר לו, שלא זהו הדרך ושלא ינהג עצמו יותר מדאי במדת הוותרנות. ואמר לו בשם הרבי מלובלין זכותו יגן עלינו זצ"ל, שפירש הכתוב, 'ויעקב איש תם יושב אוהלים', ופירש רש"י ז"ל, תם, מי שאינו חריף לרמות קרוי תם. והקשה הרבי מלובלין ז"ל, הא כתיב אחיו ברמאות? ותרץ, שצריך האדם שיהיה אדון ואיש על המדות, ולא שיהיה בעצמו המדה. כמו שכתוב, כל מי שנעשה רחמן על האכזרי [נעשה אכזרי על הרחמן]. שצריך שיהיה המדה טובה בידו, פעם להתנהג במדה זו לשם שמים, ואם צריך לנהוג בהיפוכו לשם שמיים – כן יעשה. וזה שכתוב, 'איש תם', שהיה 'איש' על מדת התמימות, גם כן לדעת ולהבין מתי להיות תם. והמרגלים אמרו (פרשת שלח), על אנשי ארץ ישראל, שהם אנשי מדות. כל זה אמר בשם הרבי מלובלין זצ"ל. וסיים דבריו לאותו אברך, ואמר לו, כן אתה בני, הגם שמדה טובה מאוד היא הנדיבות, אבל צריך האדם להיות 'בעל המדה', לדעת מתי ואיך להתנהג בזה.

יט. שפת אמת, פרשת תולדות תרל"ג.

עניין יעקב שלקח הברכות במרמה והוטב בעיני השם יתברך, יש ללמוד מזה כי כדי להשיג האמת באמת רשאים לעשות ע"י ערמה. כמו שאמרו רז"ל הוי ערום ביראה. פירש רש"י ז"ל להערים בכל מיני ערמה ליראת בוראו. **כיון שעיקר הרצון לבוא להאמת אינו בכלל שקר ואדרבא זה תיקון השקר.** כדמצינו אחטא ואשוב אין מספיקין כו'. והטעם שעל ידי התשובה חטא עיין שם. כן להיפוך. שמערים כדי לבא להאמת. כיון שעל ידי השקר בא להאמת מתקן השקר כנ"ל. ובוודאי בעולם הזה שנקרא עלמא דשקרא היה כוונת הקב"ה לבוא להאמת על ידי זה דווקא. ועל ידי נקודה אמיתית שבלב אדם יוכל לעמוד נגד חבילות של שקר. כי שקר אין לו רגלים ואין לו קיום באמת. לכך נקודה אמת מבטל הרבה שקר. וזה שכתוב ניצוץ אחד יוצא כו' ושורף כו' בפרשת וישב.

כ. בראשית רבה פרשה ח

א"ר סימון: בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לבראת את אדם הראשון, נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים, וחבורות חבורות, מהם אומרים אל יברא, ומהם אומרים יברא, הה"ד (תהלים פה) 'חסד ואמת נפגשו צדק ושלוש נשקו', חסד אומר: יברא - שהוא גומל חסדים, ואמת אומר: אל יברא - שכולו שקרים, צדק אומר: יברא - שהוא עושה צדקות, שלום אומר: אל יברא, דכוליה קטטה, מה עשה הקדוש ברוך הוא? נטל אמת והשליכו לארץ, הה"ד (דניאל ח) 'ותשלך אמת ארצה'. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבון העולמים! מה אתה מבזה תכסיס אלטיכסייה שלך? תעלה אמת מן הארץ, הדא הוא דכתיב (תהלים פה) 'אמת מארץ תצמח'.

כא. כתובות טז, ע"ב

תנו רבנן: כיצד מרקדין לפני הכלה? בית שמאי אומרים: כלה כמות שהיא, ובית הלל אומרים: כלה נאה וחסודה. אמרו להן ב"ש לב"ה: הרי שהיתה חגרת או סומא, אומרי' לה, כלה נאה וחסודה? והתורה אמרה: (שמות כג) 'מדבר שקר תרחק'! אמרו להם ב"ה לב"ש: לדבריכם, מי שלקח מקח רע מן השוק, ישבחנו בעיניו או יגנונו בעיניו? הוי אומר: ישבחנו בעיניו, מכאן אמרו חכמים: לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות.

כב. ילקוט שמעוני בראשית - פרק כט - רמז קכה שכך היו התנאים שיהא הגדול נושא לגדולה והקטן לקטנה.

כג. מלא העומר, בראשית כט, יח

ועיני לאה רכות, שהייתה סבורה לעלות בגורלו של עשיו ובוכה, וא"כ לפי שיעקב קנה הבכורה מעשיו, לכך אמר אנכי עשיו בכורך, וכיון שהוא הגדול נמצא לאה ראויה ליעקב, אם כן התנהגה עמו במידתו שענית ליצחק אנכי עשיו בכורך, נמצא שממילא לאה בגורלו שהיא הגדולה.

כד. מדרש רבה בראשית פרשה ע פסקה כ

(כ) א"ר יהודה בר סימון: בנוהג שבעולם פועל עושה מלאכה עם בעל הבית שתיים ושלש שעות באמונה, ובסוף הוא מתעצל במלאכתו. ברם הכא, מה הראשונות שלימות, אף האחרונות שלימות. מה הראשונות באמונה, אף האחרונות באמונה. :

כה. רמב"ם יד החזקה הלכות שכירות פרק יג

(ז) כדרך שמוזהר בעל הבית שלא יגזול שכר עני ולא יעבנו, כך העני מוזהר, שלא יגזול מלאכת בעל הבית, ויבטל מעט בכאן ומעט בכאן, ומוציא כל היום במרמה, אלא חייב לדקדק על עצמו בזמן. שהרי הקפידו על ברכה רביעית של ברכת המזון שלא יברך אותה. וכן חייב לעבוד בכל כחו, שהרי יעקב הצדיק אמר: "כי בכל כחי עבדתי את אביכן", לפיכך נטל שכר זאת אף בעולם הזה, שנאמר: "ויפרץ האיש מאד מאד".

כו. ספר בראשית פרק כט

(ד) וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחִי מֵאִין אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מִתְּרַן אֲנַחְנוּ: (ה) וַיֹּאמֶר לָהֶם הִידְעֶתֶם אֶת לָבֹן בֶּן נָחוֹר וַיֹּאמְרוּ יִדְעֵנוּ: (ו) וַיֹּאמֶר לָהֶם הַשְׁלוּם לוֹ וַיֹּאמְרוּ שְׁלוּם וְהִנֵּה רָחֵל בְּתוּלָה עִם הָצֹאן: (ז) וַיֹּאמֶר הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל לֹא עֵת הָאֶסֶף הַמְקֵנָה הַשְׂקִי הַצֹּאן וּלְכוּ רְעוּ:

כז. רש"י בראשית פרק כט

(ז) הן עוד היום גדול - לפי שראה אותם רובצים, כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד, אמר להם הן עוד היום גדול, כלומר אם שכירים אתם לא שלמתם פעולת היום, ואם הבהמות שלכם אף על פי כן לא עת האסף המקנה וגו':

כח. ספורנו בראשית פרק כט פסוק ז

(ז) הן עוד היום גדול. הצדיק ימאס את העול ג"כ אל האחרים כאמרו תועבת צדיקים איש עול.

כט. מדרש רבה בראשית פרשה כד פסקה ז

(ז) בן עזאי אומר: 'זה ספר תולדות אדם' זה כלל גדול בתורה. ר"ע אומר: (ויקרא יט) 'ואהבת לרעך כמוך', זה כלל גדול בתורה. שלא תאמר הואיל ונתבזיתי יתבזה חבירי עמי, הואיל ונתקללתי יתקלל חבירי עמי. א"ר תנחומא: אם עשית כן דע למי אתה מבזה, 'בדמות אלקים עשה אותו'.

ל. ספר החינוך מצווה רמא

משרשי המצוה, שידע האדם ויתן אל לבו כי כל אשר יקרהו מטוב עד רע, הוא סיבה שתבוא עליו מאת השם ברוך הוא, ומיד האדם מיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצון השם ברוך הוא, על כן כשיצערהו או יכאיבהו אדם, ידע בנפשו כי עוונותיו גרמו, והשם יתברך גזר עליו בכך, ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו, כי הוא אינו סיבת רעתו, כי העוון הוא המסבב, וכמו שאמר דוד עליו השלום: [שמואל ב' ט"ז, י"א] **הניחו לו ויקלל כי אמר לו השם יתברך, תלה העניין בחטאו ולא בשמעיו בן גרא.** ועוד נמצא במצווה תועלת רב להשבית ריב ולהעביר המשטמות מלב בני אדם, ובהיות שלום בין אנשים יעשה השם שלום להם:

לא. ספר בראשית פרק כט

(כח) וַיְהִי בִבְקֹר וְהִנֵּה הוּא לֹאֶה וַיֹּאמֶר אֶל לָבֹן מֶה זֹאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְּרָחֵל עֲבַדְתִּי עֶמְקָה וְלֵמָּה רַמִּיתָנִי:

לב. ספר בראשית פרק ל

(א) וַתֵּרָא רָחֵל כִּי לֹא יִלְדָּה לַיַּעֲקֹב וַתִּקְנֶה רָחֵל בְּאֶחָתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל יַעֲקֹב הִנֵּה לִּי בָנִים וְאִם אֵין מִתָּה אֲנֹכִי: (ב) וַיֵּחָר אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הִתַּחַת אֱלֹהִים אֲנֹכִי אֲשֶׁר מָנַע מִמֶּנּוּ פְּרִי בֶטֶן:

לג. ספר בראשית פרק ל

(כב) וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת רִחְמָהּ:

לד. רש"י על בראשית פרק ל פסוק כב

(כב) ויזכר אלהים את רחל - (ב"ר) זכר לה שמסרה סימניה לאחותה.

לה. ספר בראשית פרק כז

(כ) וַיֹּאמֶר יַצְחָק אֶל בְּנוֹ מֶה זֶה מְהֵרָה לְמַצֵּא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְדוֹד אֱלֹהֵיךָ לְפָנַי:

לו. זרע שמשון, תולדות, אות יא

ואגב אורחין יש לקחת מוסר השכל, שכל אדם יש לו להכיר בכל מעשיו - נפלאות מעשי ה'. **כי אין בכח האדם לעשות כלום אם לא בחסד ה'.** שאין אדם נוקף אצבעו למטה, אלא אם כן נגזר עליו מלמעלה. **וכן בכל ריווח שיעשה, אל יאמר כי זה בא לו בהשתדלותו העצום, אלא חסד ה'.** אם יעלה לגדולה אל יאמר כי חכמתו גרמה לו, רק חסד ה'.

וזהו כי הקרה ה' אלהיך לפני. והראייה, שהרי ביעקב לא הקרה לו הקב"ה כלום, רק הוא הלך לקח השני גדיים ועשה אותם מהרה, שלא היו צריכים לכל כך זמן כמו לילך השדה לצוד צייד, ואם כן לכאורה יעקב דבר דבר שקר, כי לא הקרה ה' כלום, אלא שמצד עצמם לא הוצרך לתיקונם כל כך זמן. אלא ודאי שיעקב רצה לומר, נתגלגל הדבר ברצון הבורא ובחסדו שאני אזמין לך מאכלך, ולכן מהרת להביא, 'כי הקרה ה' אלהיך לפני'. לפניי ולא לפני אחי.